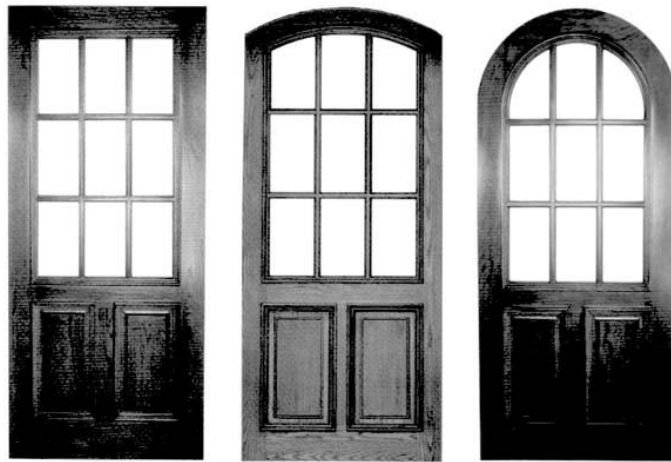

The Choice

Jon Ek

Konstfack, Ädellab/Metallformgivning

Vt 2011

Examensarbete, skriftlig del 7.5hp

Handledare: Aurel Schiller

Opponent: Hanna Hedman

Datum för examination: 2011-04-12

Abstract

People's different ways of taking decisions and making choices has always intrigued me. Some people's choices seems perfectly logic to me and others choices makes no sense at all. In this essay I will look upon some of the theories of theology, philosophy and natural science about how and why we make our choices. Are our choices based on nature or nurture? Are we always free to choose? Is there a free will? Or are we actually controlled by something greater?

Innehållsförteckningen

Inledning	1
Bakgrund	2
Frågeställning	3
Kristendomen	4
Existentialismen	6
Naturvetenskap	8
Sammanfattning/Reflektioner/Tankar	13
Källförteckning	14

Inledning

Människors val och beslut har alltid fascinerat mig. Hur är det möjligt att vissa beslut och val kan te sig fullständigt ologiska och oförväntade medan andra val och beslut kan man nästan säga är förutsägbara? Vad är det jag känner igen och inte känner igen och varför? Är det för att jag tillhör samma kön? Eller är det för att jag är från en annan kultur med andra värderingar och normer? Har vi samma genetiska bas med identiska uttryck och förhållande? De dogmer och förklaringar som finns och existerar i vår närvaro rörande varför vi gör våra val och beslut har länge för mig känts som ett distanserat och främmande sätt att se mänskligheten. Därför har jag beslutat att försöka fördjupa mig i ämnet genom att titta på och jämföra några av de religiösa, filosofiska och naturvetenskapliga teorierna och där hitta en möjlig förklaring som kan ge mig en större insikt i varför jag väljer som jag gör och du väljer som du gör. Är det en allvetande agent som har betydelse inför våra val? Är det samhället och kulturen vi lever i som spelar roll? Är det mitt genetiska arv?

Bakgrund

Ett val? Ett val är ett möjligt beslut. För att ett val ska äga rum måste det finnas minst två alternativ att välja på. Oavsett om vi är medvetna om det eller inte så fattar vi alltid beslut som vi tror är det bästa (eller enda möjliga) sättet för oss att få våra behov tillfredställda. Även när vi är destruktiva så är det för att vi tror att det är det bästa möjliga sättet att hantera situationen. Det är våra behov och värderingar som styr våra val. I ett tillstånd när alla behov är tillfredställda kommer vi inte att röra oss ur fläcken. Men så fort ett behov uppstår; vi känner oss kissnödiga, rädda eller ensamma, så vill vi göra något åt det.

Hur ser vi då på våra val och handlingar och vad grundar det sig i? Hur fria är vi i våra val? Jag tänker koncentrera mig på de naturvetenskapliga fälten med inriktning på arv och miljö. Jag anser att det är grunden och sanningen till våra val men jag kommer även ta upp exempel från teologin och filosofin med några av sina teorier för att jämföra och för att skapa en kontrast.

Frågeställning

När jag tar ett beslut så är det helt logiskt för mig men när jag ser andras val och de beslut de tar kan jag ibland verkligen inte förstå varför de väljer som de gör. Vad grundar sig våra beslut på och varför väljer vi som vi gör?

Kristendomen

Den kristna läran om människan ser henne främst i relation till Gud, som skapade henne till att inta en särskild ställning i universum. Människan är gjord till Guds avbild, till att styra över den övriga skapelsen. Hon är unik därför att hon äger något av ett självmedvetande och den förmåga att älska fritt som är karakteristiskt för Gud själv. Gud skapade människan till gemenskap med sig, och hon når syftet med sitt liv först när hon älskar och tjänar sin skapare.¹

I Gamla testamentet står det att Gud gav Mose Tio budord som är tio befallningar vilket en äkta kristen ska följa.

1. Du ska inga andra gudar vid sidan av mig.
2. Du skall inte missbruka Herrens, din Guds, namn, ty Herren kommer inte att lämna den ostraffad som missbrukar hans namn.
3. Tänk på att hålla sabbatsdagen helig
4. Visa aktning för din far och din mor, så får du leva länge i det land som Herren, din Gud, ger dig.
5. Du ska inte dräpa
6. Du ska inte begå äktenskapsbrott
7. Du ska inte stjäla
8. Du ska inte vittna falskt mot din nästa
9. Du ska inte ha begär till din nästas hus
10. Du ska inte ha begär till din nästas hustru, inte heller hans tjänare eller hans tjänarinna, inte heller hans oxe eller hans åsna, eller något som tillhör honom.²

Frihetsbegreppet spelar en viktig roll i kristendomen. Eftersom människans har skapats till Guds avbild, har hon handlingsfrihet och möjlighet att fritt välja det goda eller det onda. Mot frihetsbegreppet står predestination, tanken att människan är förutbestämd till frälsning eller

¹ Leslie Stevenson (1982), Sju teorier om människans natur. s. 58

² <http://runeberg.org/katekes/1.html> 2011-02-28

förtappelse och att hennes valfrihet är illusorisk. Predestination är inte beroende av någon kausalitet därmed inte påverkad av naturlagar, utan bygger på följande antagande: Gud har förutbestämt, alternativt förutsett, allt som kommer att ske sedan tidernas begynnelse. Som exempel att Gud har bestämt, alternativt vet, att person P kommer att utföra handling H vid tidpunkten T redan innan det har skett. Augustinus (354-430) var biskop, filosof, teolog, retoriker och kyrkofader som proklamerade för att Gud vet allt, och redan innan det sker, men han påpekar att detta inte är detsamma som att orsaka detta. Gud vet vad som skall ske eftersom det kommer att ske, men det kommer inte att ske för att Gud vet det, och hotar därmed inte den fria viljan.³

I kristendomen ska du följa Guds ord och befallningar om du vill bli fri från dina synder. Här är dina handlingar avgörande om du ska få träda in eller bli nekad till paradiset. Men hur kan man följa och basera sina val på någon som inte konkret existerar? Hur kan man göra sina val efter tio budord när alla föds in i denna värld som unika individer i olika kulturer och miljöer?

³ Frank Lorentzon (2002), Fri vilja?, s. 48-49

Existentialismen

Den ateistiska existentialismen har tre huvudfrågor som är centrala. Den första inriktar sig mer på den *individuella* människan mer än de allmänna teorierna om henne. Den andra går in på livets mening eller syfte istället för det vetenskapliga eller metafysiska sanningen om universum. Den tredje riktar sig emot individernas frihet som en av deras viktigaste mänskliga rättigheter. Existentialisterna tror på förmågan att själva ta ställning till sitt liv och då välja hur man vill leva det. Enligt existentialisterna så är deras syn det enda riktiga att leva efter då man som individ får välja fritt. Jean Paul Sartre (1905-1980) som var en av de mest berömda existentialisterna förnekade tron med en styrande agent totalt. Han stötte bort allt som innefattade Gudatro och deras lagar, många andra filosofiska teorier och deras tankar. Han påstod att livet saknade mening, syfte och att vi är övergivna i denna värld där vi måste ta ansvar över oss själva. Han förnekade även den mänskliga naturen genom att säga att existensen går före hennes essens eller mänskliga väsen. Vi upptäcker oss själva och när vi gör det så är vi tvungna att bestämma vilket vi vill vara. Även om han förstod att människan har sina basala behov, som han då inte förnekade men kanske ifrågasatte hur många de var, så menade han ändå att det inte finns på något sätt ett måste för hur en människa bör vara och att valet är ditt. Sartre gjorde även ett par generella uttalanden kring människans villkor och den centrala satsen handlar om människans frihet. Enligt honom är vi dömda till att vara fria, det finns ingen annan gräns för vår frihet än att vi saknar frihet att upphöra att vara fria. Medvetandet är alltid medvetande om sig själv och att vara medveten är då det samma som att vara fri. Varje handling eller val är styrt, kontrollerat och helt och hållet vårt eget ansvar. Han hävdade att om man var arg eller ledsen så var det för att man har valt att vara det. Detsamma gällde saker i vår personlighet som är av den varaktiga sorten. Man kan inte säga att man är blyg på samma sätt som man skulle säga att man är svensk för att blyg är något man väljer att vara och man kan välja att inte vara det. Vår frihet och vårt ansvar innefattar alltså allt vi tänker och gör. Existentialisterna och Sartre har inga grundregler för hur man ska vara eller leva, endast att man inte ska vara oärlig mot sig själv med att förneka att man är fri.⁴

Sartre exemplifierar i hans bok *L'existentialisme est une humanisme* hur omöjligt det är att tala om för någon vad en person ska göra. Han berättar om en ung fransman som under

⁴Stevenson (1982), s. 111-122

nazisternas ockupation ställdes inför valet att lämna landet och ansluta sig till de fria franska styrkorna i England eller att stanna hemma hos sin mor, som levde endast för honom. Det ena handlingssättet skulle innebära vad han ansåg vara något gott för nationen men troligen betyda mycket litet i det totala kriget. Den andra skulle få omedelbar praktisk effekt men innebär något gott endast från individuell synpunkt. Det finns ingen religion, filosofi eller annat som kan tala om för dig hur du ska göra.⁴

Sartre propsar på att varje människa är dömd till frihet och det ligger i vårt eget ansvar i hur vi agerar mot omvärlden, att man medvetet kan styra sina känslor och vara det man vill vara. Är inte detta att förneka hela den mänskliga naturen? Kan vi alltid välja? Är våra inneboende instinkter och känsloutlösningar så kontrollerbara så att varje val kan göras medvetet?

Naturvetenskapen

Mänskliga föreställningar och minnen är samlingar i olika informationsenheter, liknande en databas med sina uppgifter, lagrade i hjärnans aktivitetsmönster och strukturer. Att tänka och planera handlar om ett samspel mellan de olika informationsenheterna och omformar sådana mönster, ett funktionssätt som mycket påminner om ett dataprogram. Att önska sig något och sedan försöka uppnå det följer principen för en återkopplingskrets, ungefär som en termostat: den inkommande informationen talar om att det råder en diskrepans mellan det uppsatta målet och den rådande situationen, varpå nödvändiga operationer utförs för att upphäva denna avvikelse. Hjärnan står i förbindelse med yttvärlden via sinnesorgan, vilka omvandlar de inkommande signalerna till data lagrade som förändringar i hjärnans aktivitetsmönster. Härifrån överförs information till olika motoriska program, med hjälp av vilka hjärnan styr musklernas rörelser. Synen på medvetandet som en central för informationsbearbetning är inte detsamma som att säga att hjärnan skulle vara en ”datamaskin”, att medvetandet rent bokstavligt fungerar som en databas, ett dataprogram eller en termostat. Den här modellen utsäger bara att hjärnans funktion kan beskrivas med principer hämtade från informationsbehandlingen i datorernas värld. Det finns många andra exempel på hur naturens lagar och den mänskliga ingenjörskonsten landvinningar överlappar varandra. En fysiolog kan hänvisa till optikens lagar för att förklara hur såväl ögat som en kamera fungerar, utan för den skull hävda att ögat skulle likna en kamera in i minsta detalj. Den moderna teorin om informationsbearbetning gör mer än att bara förklara människors tankar och viljeyttringar utan att hänvisa till något mystiskt spöke i maskinen. Den förklarar också hur dessa processer kan vara intelligenta, hur rationaliteten kan framträda ur själlösa fysikaliska förlopp. Om bearbetningen av information lagrad i ett stycke materia (till exempel hjärnvävnad eller ett kiselchip) återspeglar en serie slutledningar som följer logikens regler och lagen om orsak och verkan, kommer dessa slutsatser att utmynna i korrekta antaganden och förutsägelser om världen. Och att göra korrekta förutsägelser när man strävar mot ett visst mål kan sägas vara en ganska bra definition av begreppet ”intelligens”.⁵

⁵ Steven Pinker (2006), Ett oskrivet blad och andra myter om människans natur, s. 49-50

Det mänskliga medvetandet är inte ett enhetligt fenomen med samma genomgående drag och kapacitet överallt. I stället är det uppbyggt av moduler, som samverkar med varandra för att generera en tankekedja eller ändamålsenlig. Vi har system för att ta bort onödig information, delar som svarar för inlärandet av nya färdigheter, våra kroppsfunktioner, bevarar fakta i minnets arkiv, håller informationen aktiv under en kortare, samt lagrar och efterlever olika regler. Våra olika mentala kapaciteter (ibland talar man om olika typer av intelligens)-språkförmåga, matematiskt sinne, spatial orientering, fingerfärdighet, mellanmänniska relationer, hämtar vad de behöver från vart och ett av dessa informationsbehandlade system.

Vi har fått en ny bild på medvetandet tack vare den kognitiva revolutionen där vi nu har fått inblick i var ett visst beteende härstammar från. Genom detta har alla diskussioner kring människans natur blivit förlegade. Man behöver inte ställa frågan om vi är flexibla eller förprogrammerade, om våra handlingar är inlärd eller medfödda, hur mycket variationen det är mellan kulturer, om vi är goda eller onda. Människligheten har förmågan att anpassa sig tack vare våra grundläggande program. Vi har så mycket mjukvara när vi föds så att det kan generera i en obegränsad mängd tankar och beteenden och även om beteenden skiljer sig kulturer i mellan kan våra mentala program ha samma uppbyggnad. De medfödda inlärningssystemen gör att vi är otroligt duktiga på att lära oss nya saker.⁶

Psykologer har funnit att personligheten varierar längs fem huvudaxlar: vi är i högre eller i mindre grad introverta eller extroverta, neotiska eller stabila, ointresserade eller öppna för nya erfarenheter, vänligt eller fientligt sinnade, målmedvetna och samvetsgranna eller impulsiva och ombytliga. Alla fem grunddragen i personligheten är åtminstone ärftligt betingade – uppskattningsvis 40 till 50 procent av variationen i ett representativt urval kan hänföras till genetiska skillnader mellan individerna i fråga.⁷

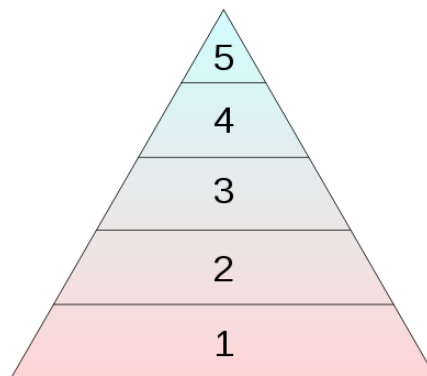
Evolutionsläran har spelat en stor roll i hur vi ser på kunskapen om livet. Vi är som alla andra djur en produkt av det naturliga urvalet. Vi har lyckats överleva tack vare de drag och beteende som är nedärvda från våra förfäder, att hitta en partner och fortplanta sig. Detta allt förklarar våra djupaste drivkrafter: Det är därför vi kastar oss in i ett övertänt hus för att rädda

⁶ Ibid., s. 57

⁷ Ibid., s. 68

vårt barn, att en rik människa utan partner ändå är fattig och att vi kämpar mot döden så länge vi kan.⁸

1943 skapade den amerikanska psykologen Abraham Maslow en förklaringsmodell för hur människor prioriterar sina behov. Teorin nämner behov i fem nivåer. Den primära idén innebär att behoven på en lägre nivå måste vara tillfredställda innan högre mål blir viktiga för individen.

1. Kroppsliga behov
2. Behov av trygghet
3. Behov av kärlek och gemenskap
4. Behov av uppskattning
5. Behov av självförverkligande

Den grundläggande gruppen innehåller de fysiologiska behoven, så som hunger, törst, sömn, sex. De flesta av dessa behov kan lokaliseras till olika organ och biokemiska processer .

Andra gruppen i hierarkin kallas trygghetsbehov (säkerhetsbehov). Det handlar om behovet att vara skyddad mot fysiskt våld, kriminalitet och dylikt.

Den tredje gruppen rör behovet av mänsklig närkontakt genom familj och vänner. Maslow använder beteckningen ”love needs” som ofta översätts med ”sociala behov”

Den fjärde gruppen är mycket sammansatt. Dessa behov kallas självhädelsebehov ”esteem needs” och understryker att människor har behov av självrespekt och respekt från andra. Det

⁸ Ibid., s 69

gäller dels behov av styrka, prestationsförmåga, oberoende och frihet, dels behov av prestige, erkännande och uppmärksamhet för andra.

Den femte och sista i hierarkin gäller behovet av självförverkligande. Det handlar om att fritt få utveckla sina anlag och möjligheter ”to become everything that one is capable of becoming”.⁹

Man kan fråga sig hur människor kan bete sig så olika, att vissa är smartare än andra, några är tillbakadragna och andra är utåtriktade, när man lever under samma kultur och sociala förhållande? Den här diskussionen om arv kontra miljö har pågått sen länge och när psykologen Eric Turkheim gick ut med att diskussionen kring arv kontra miljö är över var det många som trodde att han hade tagit sig vatten över huvudet. Men hans påstående står sig med en väldigt fast grund i en mängd empiriska undersökningar och utgörs av tre lagar.

1. Den första lagen: Alla mänskliga beteenden är ärftliga
2. Den andra lagen: Uppväxtmiljöns påverkan har mindre betydelse för barns utveckling än de genetiska anlagen
3. Den tredje lagen: En betydande del av den variation man ser i komplexa mänskliga beteendedrag kan förklaras av vare sig generna eller familjens påverkan

Lagarna handlar om vad det är som gör var och en av oss till den vi är och vad som skiljer oss åt. Teorin är baserad på bl.a. ett flertal studier med enäggstvillingar där det visat sig att de är 50 procent lika oavsett om de har vuxit upp med varandra eller åtskilda och en sammanfattning visar att gener står för 50 procent, gemensam uppväxtmiljö 0-10 procent och unika livshändelser 50 procent.¹⁰

Våra verkligen konkreta beteenden som har med den tillhörande kulturen eller samhället ärvs inte, som till exempel vilket språk man talar eller religion man tillhör men den bakomliggande begåvningsprofilen och personlighetens uttryck ärvs, personens språkliga förmåga, hur religöst lagd han eller hon är, hur radikal hon eller han är i sin politiska hållning. Vår allmänna intelligens är något vi ärver, detsamma gäller personlighetens fem grundläggande

⁹ <http://hem.passagen.se/cwallstrom/Behovshierarkin.htm> 2011-02-28

¹⁰ Pinker (2006), s. 384-386

variabler: öppen för nya erfarenheter, emotionellt stabilitet, vänlighet - behaglighet, målmedvetenhet – ansvarskänsla, extraversion – utåtvändighet. Mänskliga drag som även visar sig vara starkt ärftliga är alkohol och nikotinberoende, hur mycket man tittar på tv samt risken för att skilja sig.¹¹

Naturkunskapens alla fält har steg för steg kommit närmre kärnan i varför vi gör våra val och hur vi längs evolutionens bana har byggt upp en mängd sätt att ta beslut i olika situationer. Den har också påvisats att när det gäller arv kontra miljö så spelar arvet en mycket större roll i hur vi väljer och beslutar än vad man trodde innan. Är vi så låsta till vårt arv att vi mestadels agerar och väljer utifrån det? Hur mycket kan vi då förändra våra val med miljön?

¹¹ Ibid., s. 387

Sammanfattning/Reflektioner/Tankar

Letandet efter ett svar på varför vi gör våra val, och hur vi gör dem har lett mig in i en tät djungel av olika teorier som både har varit väldigt konkreta och metafysiskt lagda. Efter har läst in mig på fält som teologi, filosofi och naturvetenskap har jag fortfarande inget riktigt svar. Men det som jag känner står mig närmast och det mest troliga är den naturvetenskapliga teorin om valet. Vi är varelser som har formats och slipats till vad vi är idag tack vare tusentals år av evolution och däri ligger grunderna för våra val. Även om människan delar gemensamma mentala egenskaper och beteenden så består varje individ av en unik genetisk uppsättning och med en hjärna som har hundra miljarder nervceller förbundna via hundra biljoner synapser vilket skapar en oändlig källa till möjligheter hur våra personliga beslut och val ser ut.

Men.

Om det nu finns en allvetande agent? Det finns ingen möjlighet att bevisa en Guds existens och hans närvaro och därför kan jag heller inte säga att våra val inte är förutbestämda eller genomtänkta sen människan gjorde sitt intåg till denna värld. Och även om kognitionsvetenskapen har kommit närmre kärnan till varför vi gör våra val så är det fortfarande områden som inte är tillräckligt utforskade och det lämnar mig med frågan i fall vi inte kan styra våra val mer än vad naturkunskapen påstår.

Som avslutning vill jag dela med mig av några frågor som har kommit upp under tiden denna essä blev skriven och som jag hoppas undersöka en annan gång.

Hur medveten kan jag bli om mina val?

Hur medveten vill jag bli om mina val?

Källförteckning

- Frank Lorentzon: Fri vilja? , 2002
- Leslie Stevenson: Sju teorier om människans natur, 1974
- Steven Pinker: Ett oskrivet blad, 2002

Internet

- <http://runeberg.org/katekes/1.html> 2011-02-28
- <http://hem.passagen.se/cwallstrom/Behovshierarkin.htm> 2011-02-28

Titelbild

- <http://www.wilsonplywood.com/xlseries.html> 2011-03-01